

Evolucionizmus – kreacionizmus és az etikai következmények

Megjelent: Lelkipásztor (80) 2005/5, 176-178.

A teremtés hogyanja a folyóirat cikksorozatának témája. E tanulmány feladata pedig a teremtéssel kapcsolatos nézetek etikai következményeinek tárgyalása.

Az evolúció-elmélet

A tapasztalati ismeretekre és feltételezésekre épülő tudományos elméletek az ember által ismert természeti törvények segítségével igyekeznek választ adni a felvetett kérdésekre. Kiindulópontjuk és alapvető gondolatuk természettudományos, amennyiben úgy törekednek kielégítő magyarázatot adni, hogy minden jelenséget immanens okokra vezetnek vissza, abban a meggyőződésben, hogy erre képesek is. Így feltételezik az evolúció-elmélet képviselői, hogy a világ kialakulása megmagyarázható egy „külső” hatások nélküli, véletlenszerű elemekkel jellemezhető, spontán folyamattal, amelynek ismétlődése mégis lehetséges, ha nem is gyakori, hiszen eddig egyetlenegy ilyen – az élettelenből az élethez, az egyszerű felől az összetett élethez vezető – evolúciós folyamatról van biztos tudomása az emberiségnek. Illetékességükön kívül esőnek tekintik annak a kérdésnek még felvetését is, nemhogy vizsgálatát, hogy van-e ok, és ha van, milyen ok van az immanens tapasztalaton túl vagy amögött.

Nem ennek a tanulmánynak a feladata a Darwin nevével jelzett elmélet bírálata. Ő maga is látta a pontokat, ahol további adatok szükségesek. Még olyan kortársa is, mint Friedrich Engels, aki egyébként lelkesedett érte,¹ elmarasztalja azon törekvése miatt, hogy a létért való küzdelem „egyoldalú és sovány frázisába gyömöszölje bele”² az egész történelmi fejlődést, amelyben – Engels szerint – nemcsak küzdelem van, hanem összeműködés is, nemcsak összeütközés, hanem összhang is.³ A szelekciót önmagában tehát már a 19. század sem tartotta kielégítő magyarázatnak. Azóta egyrészt bővültek az

¹ Vö. A természet dialektikája (Részletek). [1873-1886 között.] In: Marx és Engels válogatott művei. Harmadik kötet. Kossuth: Budapest, 1975. 361., 368., 369. o.

² Engels levele Pjotr Lavrovics Lavrovhoz, 1875. november 12-17. In: Marx és Engels válogatott művei. Harmadik kötet. Kossuth: Budapest, 1975. 780. o.

³ Engels, i.m., 780. o.

ismeretek, másrészt az elméletet sokan lehetséges feleletnek tartják bizonyos fajok kipusztulására, mások túlélésére és keletkezésére. S az elmélet többé-kevésbé használható feleletet ad arra a kérdésre, hogy – a jelen világban szerzett ismereteink alapján – miként gondolhatjuk el az élővilág hallatlan formai gazdagsága mellett elképesztő egységét is, akár a külső formákat, a felépítést, az egyes szervek hasonlóságát nézzük, akár a molekuláris szintű egyezéseket, illetve a különbözőség „kicsiny” voltát.⁴

Teremtéshit

Az itt vázolt evolúció-elmélet párja a keresztyén teremtéshit, amely vallja, hogy az egész világ a Teremtő műve. A teremtett világ nem véletlenül, hanem Isten szuverén akaratából jött létre, mert nem külső tényezők készítették őt teremtésre, és nem is akarata nélkül származott tőle a világ. Minden létező neki köszönheti létét, még ha a létezők nem is maradéktalanul olyanok, mint ami eredeti, teremtésbeli rendeltetésük.

Az evolúció-elmélet és a teremtéshit etikai következményei

Az itt vázolt nem teista evolúció-elmélet és a teista teremtéshit ellentétes etikai következményei első látásra evidensnek tűnnek. Ezek szerint a nem teista evolúció-elméletből kézenfekvő arra a következtetésre jutni, hogy az ember az ura a természetnek, aki megismerve annak törvényszerűségeit, a maga szempontja és érdeke szerint uralkodhat rajta. A teista teremtéshitből ugyancsak kézenfekvő a következtetés, hogy az ember nem a maga ura, hiszen ura a teremtő Isten. Az előbbiben nincs etika, a természetnek nincs célja. Ha pedig minden véletlen, akkor minden megengedett, így a természet kizsákmányolása is.⁵ Az utóbbiban van etika, ebből pedig felelősségnek és környezettudatosságnak kell következnie.

A helyzet azonban nem ilyen egyszerű.

Még ha az embernek nem is kell a természet működési törvényein kívül más törvénnyel vagy más tekintéllyel számolnia, amint a nem teista evolúció-elmélet javasolja, és ezért minden szabad, a természetbe való emberi beavatkozások katasztrofális következményei vallásos és hitbeli megfontolások nélkül is elégségesen figyelmeztetnek a korlátokra. A Római Klubnak az emberiség helyzetéről készített első jelentése (1972) sem

⁴ A jelen sorozatban vö. Kézdy Edit: Bevezetés az evolúcióbiológiába. Lelkipásztor (80) 2005/3, 89-91. o.

⁵ Honecker: Grundriss der Sozialethik (1995), 244. o.

etikai vagy vallási alapon, hanem a népességnövekedés, az ipari termelés, az élelmiszertermelés, a nyersanyag-felhasználás és a környezetszennyezés adatainak figyelembe vételével rajzolt számítógépes elemzés segítségével drámai képet. Olyan prognózis ez, amely nem a teremtett világ tiszteletéből, hanem a világ és a környezet aggodalomra okot adó folyamatainak ismeretében született. A figyelmeztetés éppen amiatt volt szükséges, mert az ember úgy gondolta, uralma korlátlan,⁶ de már a 19. század is ismert számos példát ennek az ókorból és az újkorból, hogy távolról sem ez a helyzet.⁷

Joggal lehet arra hivatkozni, hogy a bibliai teremtéstörténet mai egyöntetű értelmezése szerint a kultúrparancs (1Móz 1,26-28) és a kert művelésére-őrzésére vonatkozó parancs (1Móz 2,15) nem korlátlan uralmat, nem kizsákmányolást, hanem gondoskodó uralkodást jelent.⁸ Az istenképűség értelme – hangsúlyozzák – éppen az, hogy az ember Isten helyettese, képviselője, megbízottja: nem kíméletlen leigázásról, hanem használatról, a föld lakhatóvá tételéről van szó. Mindez összhangban van azzal az ókori felfogással, amely akár a király, akár a pásztor feladatának tekinti a rábízottakról való gondoskodást.⁹ Az ókorban a teremtéstörténetet úgy értették, hogy ha az ember uralkodásra rendeltetett, akkor nem szolgálhat a szenvedélyeinek, és nem lehet a bűn szolgája.¹⁰ A keresztyén teremtéshitben pedig ma fontos elemnek tartjuk, hogy az ember kiemelt helyzete Istentől kapott mandátum, amely magában foglalja a felelősséget is, tehát – akár a célját, akár a mértékét nézzük – az emberi uralom korlátait is.

A technikai forradalom kezdetén, amikor újabb és újabb pontokon avatkozott a természetbe az ember, a keresztyén hit és gondolkodás – ezt sem volna szabad feledni, – sokszor inkább a fékező szerepére vállalkozott. Sok olyan gyógyító vizsgálat és emberi tevékenység volt, amelyet kezdetben elleneztek, mert úgy gondolták, hogy már Isten illetékességébe avatkozik az ember. Így ellenezték például a középkorban a holttestek boncolását, a 19. században az érzéstelenítést, a 20. században talán a szívátültetést, majd az ember mesterséges megtermékenyítését.

---

⁶ „... azért ne kérkedjünk túlságosan a természetén aratott emberi győzelmeinkkel. A természet minden ilyen győzelemért bosszút áll rajtunk.” Engels: A természet dialektikája (1873-1886), 375. o.

⁷ Engels: A természet dialektikája (1873-1886), 375., 377. o.

⁸ G. Liedkére hivatkozva Honecker: Grundriss der Sozialethik (1995), 249. o.

⁹ Klaus Kochra hivatkozva Honecker: Grundriss der Sozialethik (1995), 250-251. o.

¹⁰ Nagy Baszileiosz: Az ember teremtéséről. Homilia I., in: ÓÍ 16, 95. o.

Az ipari forradalom idején, amikor a fentiekben vázolt magatartás miatt a »haladás ellensége« vádjával illették a keresztyén hitet, a teremtéstörténetnek egy másik olvasata került előtérbe. A bibliai elbeszélésnek arra a vonására figyelt ez az értelmezés, amely Istent mindenek teremtőjének és az egész világot pedig teremtményének vallja. Ha pedig Istenen kívül minden teremtmény, és az ember feladata, hogy uralma alá hajtson mindent, akkor nincsenek tabuk. Előtérbe került a biblia teremtéstörténetnek a mítosztalanított értelmezése. A jézusi szeretet is – tették hozzá, – arra indít, hogy a természetről szerzett minden emberi ismeretet nemcsak szabad, de igénybe is kell venni a felebarát javára. Bizonyára nem véletlen, hogy éppen a keresztyénségben ért el hallatlan magas szintet a természettudomány, a biomedicinális kultúra és a technikai civilizáció, – felbecsülhetetlen értékei mellett – olyan felmérhetetlenül pusztító következményekkel együtt, mint távoli földrészek és népek gyarmatosítása, az újabb és újabb technikai eszközökkel vívott háborúk, a környezet és a létfeltételek pusztítása szárazon, vízben és levegőben, valamint a pénz- és szórakozásközpontú gazdaság és életvitel eluralkodása az egész glóbuszon.

Az antik gondolkodás még értéknek tekintette a természetet, az embert pedig a természet részének. Ez meghatározta az ókori keresztyénség magatartását is. Az újkori felvilágosodás ezzel szemben az embert leválasztja a természetről és tagadja a természet célját. Az ember istenképűségére utalás olyan jelszóvá válik, amely a természetre úgy tekint, mint ami nem egyéb, mint az ember világformáló tevékenységének a nyersanyaga. Az eredmény a modern korban, hogy ember a természet részének mondja magát, ha ösztöneiről van szó, de elhárítja természeti lény voltát, amikor az utódok vállalása és karrierje között kell választani. Az ember és a természet nemcsak különválnak, hanem szembe is kerül egymással. A következmény, hogy még akkor sem beszéltek az ember felelősségéről a természetkárosítás és -rombolás összefüggésében, amikor már súlyosan jelentkeztek a bajok. A felvilágosodásban kezdődő gondolkodás a keresztyénségre is hatott, mely nem tudott ellenállni vonzásának, sőt, részben maga is bátorítója volt.¹¹

---

¹¹ A zöld mozgalmaknak ezt az egyoldalú vádját vitatja: Pastirčak, Daniel: To Own, to Surrender and to Administrate: Christianity and Ecology. In: A Pentatonic Landscape: Central Europe, Ecology, Ecumenism. Anthology I of the WSCF Central European Subregion. Edited by Nagypál, Szabolcs & Šajda, Peter. Békés Gellért Ökumenikus Intézet & WSCF-CESR: Budapest, 2002. 9-15. o. – Johannessen, Halvard: Learning to Care: Theology and the Ecological Crisis. In: uo., 18-24. o.

A környezettudatosság, az ökológiai etika azonban a keresztyénségben is feléledt, és erőt nyert saját teológiai és hitbeli gyökereiből, amelyeknek hosszú időn át nem tulajdonított jelentőséget.

Bár a természet tisztelete és a környezettudatos gondolkodás legalább lappangva mindig is jelen volt a keresztyénségben, a keresztyén hit és gondolkodás nem tudta megakadályozni az ipari korszak környezetpusztítását. Az 1960-as években lettek ismertek a környezet állapotával kapcsolatos első komoly jelzések, amelyeket hamarosan súlyos környezeti katasztrófák is követtek. Ezek elindították a különféle környezetvédő mozgalmakat, majd az egyházi kezdeményezéseket és a teológiai reflexiót is. Szembe lehetne állítani a gyakorlati ateizmuson alapuló ökológiai közömbösséget a teremtéshiten alapuló környezettudatossággal, de ez a valóság szimplifikálása lenne. Rá lehetne mutatni ennek az ellenkezőjére is, arra a két pólusra, ahol az egyik az ember által veszélyeztetett természet iránti érzékeny felelősségérzet, a másik pedig egy olyan keresztyénség, amely a környezettudatosság hangsúlyozását úgy tekinti, mint a megváltás evangéliumának elárulását. Örvendetes, hogy a teremtett világ iránti emberi felelősség ott is működik, ahol a világot nem Isten teremtésének tartják. S megfordítva az is, hogy a tudományosság képviselőivel folytatott párbeszéd adott esetben a keresztyének bibliaértelmezését mélyíti el.

Az evolucionizmus

A keresztyénségben megjelent az evolucionizmus, amely a teremtéshitet összeegyeztethetőnek tartja az evolúció-elmélettel. Ez a harmonizálás az egyik oldalon feltételezi, hogy a természettudomány által előadott munkahipotézisek – a természettudomány lényegéből fakadóan – nem adhatnak választ az immanens okok mögötti okra, a másik oldalon viszont meggyőződéssel vallja, hogy ennek a feltételezett evolúciónak a mozgatója és ura a teremtő Isten. Nem fogadja el ez az irányzat, hogy ha valamit racionális ok-okozati összefüggésben el tudunk gondolni, azzal kiiktatnánk vagy megtagadnánk Isten cselekvését. A (keresztyén) evolucionizmus a teremtést Isten indirekt munkájaként képzelel el, amikor Istenre úgy tekint, hogy megteremtette egy folyamat feltételeit, és elindította azt, s ennek során jött létre minden, – nem véletlenül, hanem isteni terv szerint.

A kreacionizmus

A teremtéshitnek az az irányzata a kreacionizmus, amely a bibliai teremtéstörténetet nem egy adott kor nyelvén és ismereteivel megszólaló bizonyágtételnek tekinti csupán, hanem a világ létrejöttének immanens folyamatára vonatkozó olyan isteni közlésnek, amelyet a természettudománynak is tudományos hitele érdekében el kell fogadnia. Ezért úgy tartja, hogy a bibliai kijelentések alapján természettudományos igényű állításokat lehet megfogalmazni, illetve azok maguk ilyen igényt támasztanak. A kreacionizmus a teremtést úgy gondolja el, hogy Isten közvetlen munkája minden teremtmény (tulajdonképpen 1Móz 2,7-9 leírása értelmében).

Vitatott kérdés, hogy a teremtéshit és a teremtés teológiája foglal-e magába világnézetet, vagy pedig „csak” a teremtő Isten hatalmának, rendjének és kegyelmének kerygmátikus megszólaltatása.¹² A kérdésnek a vizsgálata nem e tanulmány feladata.

Az evolucionizmus és a kreacionizmus etikai következményei

A keresztyén evolucionizmus és a kreacionizmus megegyezik abban, hogy mindkettő a teremtő Istennek tulajdonítja a világ létrejöttét, akármennyi idő alatt is jött létre. Mindkettő Isten uralma alatt tudja a világot, akármint képzei is el ennek a világkormányzásnak a részletes működését. Mindkét irányzat elmondhatja Istenről, hogy „intelligens tervező”; s azt is, hogy célja van a világgal és az emberrel, és a vele való viszonyra teremtette az embert.

Ezekben a tanításokban nem talállok alapot arra a kérdésre, hogy eltérő etikai felelősségvállalás és a környezettudatosság különböző foka következik-e a teista (keresztyén) evolucionizmusból és a kreacionizmusból. S az áttekintett teológiai irodalomban sehol nem találkoztam ennek nyomával. Ha esetleg mégis lennének különbségek közöttük a környezettudatosság tekintetében, annak oka bizonyára másutt keresendő.

---

¹² Honecker: Grundriss der Sozialethik (1995), 238. o.